

använder författaren begreppet också om mejeriindustrins första omställningsfas för drygt hundra år sedan, utan att skillnader och likheter närmare preciseras. Inte heller begreppet vardag i syftesformuleringen att följa hur en ny ekonomi tar plats i vardagen får någon närmare förklaring. Avhandlingen handlar om produkter och företag; några nedslag hemma i folks kök har författaren inte gjort. Även om mjölk otvivelaktigt är en vardagsvara hade ändå en diskussion om hur vardagen hänger samman med produkter, reklam och företag varit lämplig.

Med ett sådant syfte är det också underligt att Jönsson inte passat på att dokumentera konsumenternas beteende ute i butikerna, när han ändå tillbringat så många timmar där. Det hade ju varit lätt att be dem som lade ner minimjölk eller Pro Viva i varukorgen om en intervju. Här hade också George Marcus uppmaning att följa föremåls cirkulation i olika empiriska rum, som författaren hänvisar till, kunnat realiseras. Det är också synd att Jönsson inte heller använder sig av sin egen erfarenhet som kock i sitt botaniserande bland butikshyllor och matvaror. Som läsare tycker man sig se kännarminnen och kännargommen när han går omkring vid mejeridisken och provsmakar alla nya produkter. Läsaren får inte heller veta hur kockerfarenheten kan ha påverkat materialinsamling och analys på gott och ont.

Inte heller teorimixen kulturanalys/ANT kommenteras. Att använda teorier från olika håll är en vedertagen etnologisk teknik, samtidigt som detta kräver en dokumenterad medvetenhet om att olika teorier bygger på olika, ibland kanske inkompatibla grundantaganden och en diskussion om de effekter kombinationen kan få. Kulturanalys handlar främst om meningar, värden och symboler och ANT är en kritik mot att ge tanken ett alltför stort utrymme och ett försök att ge materialiteten en röst i sin egen rätt. Som det nu är inkorporerar Jönsson ANT i kulturanalysen lite väl snabbt och tanklöst. Som läsare ställs man inför den lite trista frågan om inte analysresultatet blivit det samma även utan ANT. Som bäst fungerar ANT i analysen av functional foods, där författaren gör en rolig nätverksanalys. Många olika aktörer verkar runt samma intresse och den som har förmågan att knyta till sig störst antal sammanlänkade element, "svarta lådor", vinner. Men vem som är aktören och vad det är i "den svarta lådan", utreds aldrig.

Den intressanta ambitionen att följa varukedjor, där "varje del av kedjan försöker föra in sin världsbild", realiseras bara bitvis. Som bäst fungerar detta i kapitlet Gammal mjölk, som är avhandlingens starkaste. Kan-

ske för att det är längst och författaren tagit sig tid att utveckla sina resonemang. Kanske för att han där har möjlighet att följa ett produktförlopp, ett *case*, Åsens Mejeri, mer ingående. Detta är också ett skeende som hade kunnat lämpa sig bra för en latouriansk nätverksanalys liknande den om functional foods. Det hade också varit intressant med en analys av alla de förpackningar författaren samlat på som aktanter. Det gäller t.ex. skillnad i förpackning, färger och produktinformation mellan dansk och svensk mjölk, och alla de missförstånd över landsgränserna detta genererar. Som det nu är används Latour främst i diskussioner om hållfasthet.

Avslutningsvis vill jag framhålla Håkan Jönssons avhandling som välskriven och engagerande och full med intressanta exempel och analyser, en god bok i ordets bästa bemärkelse. Det jag saknar är lite mer av fördjupning, att författaren hade drivit analysen lite längre och gjort lite mer av alla intressanta uppslag. Samtidigt lär man sig mycket. Texten vindlar på ett fascinerande vis fram och tillbaka mellan olika empiriska rum och mellan historia och nutid, utan att författaren någonsin tappar tråden. Avhandlingen ter sig som en guldgruva för uppsatsstudenter; här vimlar av uppsatsämnen, från mjölkbarernas historia till Bregottreklamen, Mjölkpierne eller varför inte betaglukanernas. Framställningen förfaller aldrig till att bli en ren materialredovisning, utan Jönsson förmår att hålla en analytisk nivå rätt igenom. Och i avslutningen förmår han något så ovanligt som att vrida till sin framställning ett extra varv. Ofta brukar avslutningar utgöras av ganska trötta sammanfattningar eller halvhjärtade kommentarer för att orken tryter, men Håkan Jönsson förmår både knyta ihop säcken och lägga på ett extra analytiskt kol i slutspurten. Trots vissa invändningar är detta en avhandling som jag varmt kan rekommendera för läsning, en bok för var mans och kvinnas nattduksbord. Och det är inget dåligt betyg på en avhandling.

Helene Brembeck, Göteborg

Sverker Hyltén-Cavallius: *Minnets spelrum: Om musik och pensionärskap*. Gidlunds förlag, Hedemora 2005. 313 s., ill. English summary. ISBN 91-7844-701-1.

Personligen tycker jag att undersökningar av hur musik samverkar med andra fenomen är ett viktigt område för att förstå musik i dagens samhälle. Därför började jag läsa Sverker Hyltén-Cavallius avhandling med stort

intresse. Hyltén-Cavallius går inte i fällan att peka ut en musikstil som ”pensionärernas musik”, utan går istället tillbaka några steg och frågar: var, och för vem, aktualiseras en identitet som pensionär, och vilken roll spelar musiken? De olika kapitlen presenterar hans spaningar på olika fält och arenor, interfolierat med teoretiskt grundade tolkningar av vilka kulturella processer som är verksamma i exemplen. Syftet anges vara att undersöka hur pensionärsskap formas i musicerande (s. 12). Pensionärsskap definieras som en specifik kulturell position, vilket innebär att det ska handla om både subjektiva och objektiva sidor, både tillskrivna kategoriseringar och upplevda grupptillhörigheter. Musicerande inbegriper också aktivt lyssnande.

Avhandlingens ämne innebär att flera perspektiv aktiveras. Det finns ett musikanalytiskt perspektiv, vilket bör poängteras. Många studier av musikens roll i samhället tenderar att negligera detta. Viktiga begrepp är sound, harmonik och melodik. Vidare handlar avhandlingen om pensionärers roller i samhället. Pensionärsskap som en *position* antyder en rumslig förståelse, och flera rumsliga metaforer finns i begreppsapparaten: spelrum, fält, arena. Även begreppsparet strategi/taktik, som är hämtat från Michel de Certeau, är kopplat till rumslighet. Vidare så handlar avhandlingen om minnen och berättande. Begrepp som förflutet, minne, generationsminne och normalminne används. Författaren utgår från en kunskaps-sociologisk grundsyn (Berger/Luckmann), vilket ger användning för begrepp som ramar (Goffman) och key eller modus. Hyltén-Cavallius väljer dock det sistnämnda begreppet.

Avhandlingens uppläggning följer i princip kronologiskt i den ordning materialet samlades in. Kapitlen 2–6 kan ses som olika fallstudier av olika arenor där pensionärsskap och musik konstruerar varandra. Vi får följa författaren i spåren när han konfronteras med ett musikframträdande, en social verksamhet, en massmedial produktion eller liknande. Han presenterar ett empiriskt material, funderar över dess form och existensbetingelser, tar till olika teoretiska hjälpmedel för att förstå och skapa perspektiv och går sedan vidare till nästa exempel. De analytiska avsnitten bygger på varandra och vidareutvecklar resonemang boken igenom.

I kapitel 2 är det offentliga och massmediala situationer som undersöks: tävlingen och underhållningsprogrammet *Seniorchansen*, ljudkassettserien *Svenska Favoriter*, *Melodier man minns*, en vårfinal för PRO-Stockholm. Ett viktigt tema är hur en mytisk bild av Sverige förr, en folkhems-kronotop, skapas. En

musikanalys av *Seniorchansen* börjar med att ta fasta på vilka ramar kompgruppens instrumentarium sätter, dvs. enkelhet och småskalighet. Sångrösterna är svaga, hessa, t.o.m. spruckna, vilket i sammanhanget blir ett tecken för autenticitet, det är sångare som var med ”då”. Författaren använder här begreppet *patina*, en välfunnen metafor. Andra iögonfallande drag i jämförelse med dagens populärmusiklandskap är rik användning av vibrato på sångrösterna samt total dominans av enklare funktionsharmonik.

I avsnittet *Seniorchansen som berättelse* används Katharine Galloway Youngs Goffmaninspirerade teori-bygge om berättanderiken och berättelsevärldar (*storyrealms and taleworlds*). Vad som sker inom *Seniorchansen* kan ses som ett kooperativt berättande om en värld ”förr”. Det är ett förr som kan vara flexibelt och ha drag från flera olika decennier.

Efter evenemanget presenteras Mats Melin, entreprenören bakom *Seniorchansen*. Hans berättelse om *Seniorchansen* handlar framför allt om tävlingsformen som både ger spänning och öppenhet samt många personers möjligheter att vara delaktiga i programmet. Vidare finns bilden av att pensionärerna sågs som en outnyttjad publik, en resurs för att vidga underlaget på en evenemangsmarknad. Här blir en dubbelhet i entreprenörens position synlig: det blir en kommersiell exploatering av pensionärer samtidigt som det blir något som ger pensionärer ökat offentligt utrymme.

I kapitel 3 besöks institutioner som hanterar gamla som kollektiv. Det kan vara dans och musik på ett fritidscenter, auditions till Landstingets *Kultur i vården*, önskeprogram på långvården i närradion och demensvård på ett dagvårdscenter. Musikens nyttokaraktär betonas, både den fysiska motionen och dess betydelse för att iscensätta *minnande* och motverka demens.

I kapitel 4 flyttas vi till ett mindre industrisamhälle i södra Sverige som Hyltén-Cavallius kallar *Sälgtuna*. Här gjorde han fältarbete under läsåret 1999/2000, huvudsakligen genom att följa musiklivet i några pensionärsföreningar. Två sånggrupper står i centrum för analysen. En likhet mellan dem är att båda sjunger unisont, alltså inte sedvanlig körsång med flerstämighet utan endast den ”spontana” oktavgördubbling som sker när män och kvinnor sjunger tillsammans, men också enstaka röster som avviker, inte orkar upp till höjdtöner. ”Heterofoni” brukar detta ibland kallas; författaren väljer att också tala om ett *likhetssound*, som materialiserar ideal om att alla kan få vara med. Några viktiga begrepp i pensionärsverksamheterna är trivsel,

glädje, gemenskap och glad samvaro. Här är 30-, 40- och 50-talens schlagrar en rik källa för uttryck. Sångerna ska vara lätta att känna igen sig i och alla som vill ska få vara med i kören.

Det femte kapitlet handlar om hur musik, berättande och identitet konstrueras i förhållande till varandra. Inledningsvis diskuteras hur berättande är ett redskap för att förstå världen, men också att vi socialt blir vad vi berättar om oss själva, dvs. att identitet egentligen skulle utgöra en genre. Vi är kvar i Sälgtuna men nu är utgångspunkten ett antal träffar i en lyssnarcirkel. Här turas deltagarna om att lägga upp ett lyssnarprogram för kvällen. Ofta används den egna levnadshistorien som referens av kvällens presentatör, eller i de diskussioner som uppstår. De individuella minnena av musik blir byggestenar i ett socialt samspel där man diskuterar fram vad som kan vara kollektiva generationsminnen.

Tre lyssnarkvällar beskrivs tämligen ingående. Klassisk musik dominerar. Ett mönster var att den klassiska musiken inledde, varefter populärmusik och andra genrer kunde dyka upp längre fram. Den klassiska musiken lyssnade man på under tystnad och diskuterade efteråt, men på populärmusikinslag följde diskussionen direkt.

Därefter analyseras några sånger som uttrycker generationsgemenskap, som "Ljuvliga ungdom", där motivet "man lever av minnet på äldre dar" bärs fram. Kapitlet avrundas med en diskussion om ålder kontra generation i minnesproduktionen. Författaren gör skillnad på ålder som en synkron aspekt och generation som en diakron aspekt. En bärande sida i pensionärskapet är *den åldersbaserade solidariteten*, där man delar erfarenheter i nuet. Å andra sidan utgör de diakrona delade erfarenheterna pensionärskapets *generationella gemenskap*. Utifrån diskussioner bl.a. hos Lena Gerholm om generation som erfarenhet och generation som konstruktion myntar han begreppet "generation som normalminne", vilket ska förstås som ett samhälleligt bygge av en förväntad erfarenhetsbas, och här ingår vilken musik, t.ex. i form av vilka sånger som pensionärer förväntas känna till.

Relationen musik och identitet, både individuellt och kollektivt, har diskuterats genom kapitlet. Författaren poängterar det aktiva betydelseskapande som finns i lyssnandet med uttrycket "att lyssna musik", och citerar Simon Frith om att identitet framförs i musik, dvs. musik är inte bara något som avspeglar utan också konstituerar identitet.

I det sjätte kapitlet granskas hur ålder iscensätts och formas. Här används begreppet gränssnitt för att beteckna hur det skapas kontaktytor eller platsen och

formen för mötet där ålder aktualiserades. Sånggrupperna framträdde i vad Hyltén-Cavallius karakteriserar som ett retrospektivt gränssnitt, dvs. att pensionärer och gamla bemöts som minnesmänniskor och också utnyttjar det utrymmet.

Ett viktigt resonemang förs om känslöstrukturer, dvs. vilka mönster och former som används för att kanalisera och ge uttryck för känslor. Författaren ringar in PRO-körens repertoar med orden örhängen, sentimentala schlagrar, nostalgi, religiositet och gemenskap, och sammanfattar till två modi: minnande och glad gemenskap. Dessa blir också styrande för vilken musik och vilka former för musicerande som prioriteras.

Därefter går kapitlet över till att handla om ålder som ett tema, en roll att gestalta. I Seniorchansen var ålder något som man markerade och lekte med i mellansnack och presentationer. Från pensionärsföreningarna ges exempel på hur ålder kunde iscensättas och relativiseras, men också på gränserna för agerande utanför åldersrollen.

De återkommande teman som Hyltén-Cavallius funnit summeras i kapitel 7. Ett handlar om det speciella tidrum, den *kronotop*, som pensionärer förväntas känna till. Det är en bild av ett Sverige förr, eller en vision om hur folkhemmet Sverige borde ha blivit. Det andra handlar om att pensionärskap formeras i en social rörelse där ålderssolidaritet och generationell gemenskap är viktiga, och hur musik används för att bygga stämmningslägena *glad samvaro* och *nostalgi* med en likhetestetik i grunden. Det tredje handlar om att pensionärer möter omvärlden i ett "retrospektivt gränssnitt", dvs. det finns vissa utrymmen eller spelrum för att vara pensionär, med sina inbyggda begränsningar, främst att pensionärer ska minnas, blicka tillbaka. Frågan om pensionärskap ska betraktas som en identitet besvaras med att den i så fall existerar situationellt, i olika tid och rum, av vilka avhandlingen har presenterat några av de viktigare.

Det är alltså ett rikt empiriskt material författaren presenterar och diskuterar (allt är inte redovisat här), och det framstår också som en lämplig strategi. Ingen arena verkar vara viktigare än någon annan eller verkar fungera som sammanfattande. Det är istället den kumulativa effekten av att bild läggs till bild som möjliggör slutsatser. Här finns en styrka hos avhandlingen. Men jag kan samtidigt känna att uppläggningsen med pendlandet mellan empiriskt exempel och teoretisk utveckling, nytt exempel etc. skapar en viss problematik. Analysen fördjupar förståelsen, resonemangen känns relevanta, men till priset av ett spretigt intryck. Ett be-

grepp introduceras för att skapa perspektiv på ett empiriskt exempel, något försvinner, några återkommer, andra har endast gjort ett tillfälligt nedslag i texten. Vissa begrepp har större potential och skulle ha kunnat användas mer genomgående, eller genererat annan empiri. *Utopik, pathways, front* och *liminoid* är några exempel på begrepp som dyker upp vid enstaka tillfällen för att snabbt försvinna. Ett bra exempel är när *heterotopi* återkommer i kapitel 7.

I kapitel 5 använder författaren William Labovs modell för analys av personliga erfarenhetsberättelser för att strukturera förloppet i ett möte med lyssnarcirkeln. Här haltar tillämpningen i mitt tycke. Labov har kategorin *evaluation* som en benämning på språkliga satser, som utvärderar/kommenterar händelseförloppet. I Hyltén-Cavallius användning blir utvärdering istället beteckning på en av händelserna, vilket är en sänkning av betydelsen av termen från analytisk till deskriptiv nivå.

Sverker Hyltén-Cavallius gör en poäng av att ha en musikanalytisk dimension i sin studie. Han har lyssnat på musiken och försökt bestämma dess uppbyggnad för att klarlägga hur musikaliska parametrar har betydelse, han går inte i fällan att reducera musik till sångtexter eller dess diskursiva inramning. Analysen hålls på en relevant nivå i förhållande till frågeställningarna – de stora skiljelinjerna i att konstruera pensionärsskap går vid rockmusikens klanger och rytmer (inget dunka-dunka), svenska sångtexter, och tydlig funktionsharmonisk uppbyggnad. Tyvärr ger de musikanalytiska avsnitten ett osäkert intryck, även om det inte påverkar avhandlingens resultat. I inledningen står att medianter är positioner på sekundläge. Den vedertagna användningen av begreppet är istället att det handlar om tersläge. I funktionsanalyser betecknas subdominantackord med "Sd" i stället för "S", vilket förvillar. Vidare används olika system för att beskriva melodier i text: intervallbeteckningar, tonplatsnummer, tonernas namn (vilket är att föredra). Exemplet kan göras flera på osäkert musikanalytiskt hantverk. Här hade det varit på sin plats med en extern läsare med sakkunskap.

Ett viktigt perspektiv i avhandlingen är att det i samhället hela tiden sker *urval* av musik. Den musik som passar för pensionärer blir, föga förvånande, gamla schlagrar, dragspelsmusik, föreningsvisor om glad gemenskap och sentimentala sånger. Poängen med avhandlingen är inte heller att upptäcka någon oväntad sällsynt repertoar, utan undersökningen av de processer som konstruerar pensionärsskap. Det finns dock en risk med att studera hur stereotypa uppfattningar konstrueras,

nämligen att de till slut kan framstå som självklara. Därför är det viktigt att lyfta fram negativa instanser och att föra kontrafaktiska resonemang, något som kunde utnyttjats i större utsträckning.

Ett spår som avhandlingen inbjuder till att fortsätta på handlar om kanonisering av musik. Författaren är inne på det när han diskuterar den svenska visskatten som vedertaget begrepp. Men också underhållningsinslagen i Seniorchansen, serien Svenska Favoriter etc. är urval som representerar en gången tid. Om vi bortser från syftet att representera en epok så ingår också detta i en kanoniseringsprocess, de melodier som väljs tillskrivs implicit ett långsiktigt, för att inte säga evigt värde – eftersom de efterfrågas och uppskattas än idag så måste de ha en kvalitet bortom dagsländefenomenet. Eller att urvalsprocessen blir experternas, de som var med, möjlighet att överlämna till följande generationer det mest centrala i äldre tiders populärmusik. Då blir de tendenser som Hyltén-Cavallius hittat på flera håll intressanta.

Jag vill också poängtera den analytiska potential som finns för kulturvetenskaplig forskning i *modus*-begreppet. Vilka stämningar skapas eller vill man skapa som grund för en gemenskap? Diskussioner om identitet kan lätt hamna på en nivå där benämningar och gränsdragningar blir intellektuella (kognitiva) kategorier och de känslomässiga dimensionerna blir osynliga. Här är författaren en god förebild genom sina diskussioner av pensionärsföreningarnas inriktning på glad samvaro och nostalgi.

Trots vissa kritiska synpunkter är helhetsintrycket positivt. Avhandlingen tar sig an en aktuell problematik; hur ska man bedriva forskning om hur musik fungerar i ett senmodernt massmedialt samhälle där det finns en mångfald av varierande sociala grupperingar och musikaliska betydelser? Hur hanterar man den komplexitet som blir resultatet när man inte har ett essentiellt identitetsbegrepp? Urval av en mängd olika arenor och uttryck? Sverker Hyltén-Cavallius har gett en bra förebild för hur man kan gå tillväga både för att fånga mångfald och samtidigt finna bärande principer.

Alf Arvidsson, Umeå